

REİSİ KADIN OLAN HER DÖRT HANEDEN BİRİ YOKSUL

Gökçe Uysal* ve Mine Durmaz**

Yönetici özeti

Gerek toplumsal cinsiyet eşitliği gerekse gelecek nesillerin fırsat eşitliği açısından aile reisi kadın olan hanelerin durumu hem akademik araştırmaların hem de politika yapımcıların üzerinde durduğu bir konudur. 2011 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi verilerine göre kadın aile reisleri iki farklı profile sahiptir, genç, eğitilmiş ve işgücü piyasasına bağlılığı nispeten kuvvetli kadınlar ile yaşlı, eğitim seviyesi düşük ve yalnız yaşayan kadınlar. Yine de hangi profilden olursa olsun aile reisinin kadın olduğu hanelerde maddi yoksunluk daha yaygındır. Aile reisinin kadın olduğu her dört haneden birinde beslenme, ısınma ve giyecek gibi temel ihtiyaçlar karşılanamamaktadır. Reisi kadın olan hanelerin en azından maddi yoksunluktan çıkmaları için özel politikalara ihtiyaç duyulduğu ortadadır, ancak bu politikaların tasarımında kadınların işgücü piyasası bağlılıklarının gözetilmesi önemlidir.

Hanelerin yüzde 15'inin reisi kadın

Aile reisi kadın olan hanelerin görece durumları akademik çalışmaların, politika yapımcıların ve STK'ların üzerinde durduğu önemli toplumsal cinsiyet konularından biri olmuştur. Zira bu durum hem hanelerde yaşayan yetişkinlerin hem de bu hanelerde büyüyen çocukların yaşam koşullarının önemli bir belirleyicisi haline gelmektedir. Bu araştırma notunda TÜİK tarafından yayınlanan 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları (GYK) araştırmasının verileri kullanılarak Türkiye'deki kadın aile reisleri ve hanelerinin genel durumları incelenmektedir. Araştırmada aile reisi TÜİK'in kullandığı "referans kişi"ye tekabül etmektedir. Bu tanım "hanehalkının sosyo-ekonomik durumu ve hanede yaşayan tüm fertlerin özellikleri hakkında en doğru bilgiye sahip, hanenin yönetim ve geçiminden sorumlu yetişkin hanehalkı üyesi" olarak özetlenebilir.

Tablo 1: Kadın ve erkek hane reislerinin yaş dağılımı , 2011

Yaş grubu	Kadın hane reisleri		Erkek hane reisleri	
	Hane sayısı (bin)	%	Hane sayısı (bin)	%
65 yaş altı	2.014	67,3	10.967	88,2
65 ve 65 yaş üstü	977	32,6	1.968	11,8
Toplam hane sayısı	2.991	100	16.667	100

Kaynak : 2011 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

*Yrd. Doç. Dr. Gökçe Uysal, **Betam**, Direktör Yardımcısı, gokce.uysal@bahcesehir.edu.tr

** Mine Durmaz, **Betam**, Araştırma Görevlisi, mine.durmaz@bahcesehir.edu.tr

2011 GYK Araştırması verilerine göre yaklaşık 19,6 milyon hane reisinin yüzde 15,2'si kadındır. Diğer bir deyişle, Türkiye'de yaşayan yaklaşık 72 milyon kişi içerisinde 7,7 milyon kişi aile reisinin kadın olduğu hanelerde yaşamaktadır. Kadın ve erkek aile reislerinin yaşa göre dağılımı incelendiğinde, kadınların daha uzun süre yaşıyor olmasının doğrudan etkisi görülmektedir. Hane reisi olan kadınların üçte biri 65 yaş üzerinde iken bu oran erkeklerde yüzde 11.8'dir (Tablo 1).

Kadın hane reisleri çoğunlukla dul

Kadın aile reislerinin medeni durumları Tablo 2'te verilmektedir. Veriler yaş dağılımına paralel olarak kadın aile reislerinin yaklaşık yarısının eşini kaybetmiş olduğunu göstermektedir. Hiç evlenmemiş, boşanmış ya da eşinden ayrı yaşayan kadın aile reislerinin payı yüzde 22,9'dur. Diğer taraftan, kadın aile reislerinin yüzde 20'si ise evlidir.

Tablo 2: Kadın hane reislerini medeni durumu (2011)

	Hane sayısı (bin)	%
Hiç evlenmedi	216	7,2
Evli	601	20,1
Eşi öldü	1.704	57,0
Boşandı	385	13
Ayrı yaşıyor	84	2,8
Toplam hane sayısı	2.991	100

Kaynak : 2011 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Kadın hane reisleri düşük eğitim düzeyine sahipler

Tablo 3'te kadın ve erkek aile reislerinin eğitim durumları verilmektedir. Nispeten genç aile reislerinin eğitim durumları iki farklı dinamiğe işaret etmektedir. Kadın aile reislerinin yüzde 17,9'u, erkek aile reislerinin ise sadece yüzde 2,2'si okuryazar değildir. Okuryazar olmamak kadın aile reisleri arasında daha sık görülmekle beraber hane sayıları oldukça benzerdir. Aile reisinin okuryazar olmadığı hane sayısı kadın reislerde 360 bin, erkek reislerde ise 323 bindir. Türkiye'nin genel eğitim seviyesine paralel olarak hane reislerinin büyük çoğunluğunun liseden az eğitilmiş olduğu görülmektedir. Kadın aile reislerinin yarısı, erkek aile reislerinin ise neredeyse üçte ikisi en fazla 8 yıl eğitim görmüştür. Diğer taraftan kadın aile reislerinin yüzde 28,4'ü, erkek aile reislerinin ise yüzde 34'ü en az lise mezunudur. Görüldüğü gibi en az lise mezunu olma sıklığı kadın ve erkek aile reisleri arasında fazla değişmemektedir.

65 yaş ve üzeri hane reislerinin eğitim dağılımı ise kadınlar aleyhine daha bozuktur. Nispeten daha yaşlı olan kadın hane reislerinin yarısından çoğu okuryazar değildir. Bu durum kuşkusuz daha eski nesillerdeki eğitim seviyelerinin düşüklüğünün bir yansımasıdır.

Tablo 3: Eğitim durumlarına göre hane reisleri (2011)

Kadın aile reisleri				
	65 yaş altı		65 yaş ve üzeri	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
Okuryazar olmayan	360	17,9	542	55,5
Lise altı	1.083	53,8	402	41,1
Lise	304	15,1	15	1,5
Yüksek okul	267	13,3	18	1,9
Toplam kadın hane reisi sayısı	2.014	100	977	100
Erkek aile reisleri				
	65 yaş altı		65 yaş ve üzeri	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
Okuryazar olmayan	323	2,2	333	17,0
Lise altı	9.372	63,8	1.412	71,8
Lise	2.938	20	103	5,2
Yüksek okul	2.060	14	118	6,0
Toplam erkek hane reisi sayısı	14.693	100	1.967	100

Kaynak: 2011 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Tablo 4 yaş gruplarına göre erkek ve kadınların hane reisi olduğu hanelerin ortalama büyüklüğünü göstermektedir. Verilere göre Türkiye genelinde kadın reisi olan hanelerin ortalama büyüklüğü 2,6 kişi, erkek reisi olanların ise büyüklüğü 3,9 kişidir. Bu durum kadın reisi olan hanelerdeki çocuk sayısının daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır (Tablo 5). Kadın aile reislerinin nispeten yaşlı olmasının bu durumda payı vardır. Ancak 65 yaş altı aile reisleri arasında da kadınların yaşadıkları hanelerin mevcudunun daha az olduğu görülmektedir. 65 yaş altı kadın aile reislerinin hane büyüklüğü 2,9 iken erkek hane reislerinde bu rakam 4,1'e yükselmektedir.

Kadın reisli hanelerde çocuk sayısı düşük

Benzer şekilde hane reisi erkek olan hanelerde çocuk sayısı kadın reisi olanlara göre daha fazladır, erkek hane reisinin bulunduğu hanelerin yüzde 12'sinde en az üç çocuk bulunurken kadınlarda ise bu oran yaklaşık yüzde 5'tir. Diğer taraftan, yaklaşık 3 milyon hane reisi kadından yüzde 72'sinin kendisiyle yaşayan çocuğu bulunmamaktadır. Reisi erkek olan hanelerde ise bu oran yüzde 44'tür.

Tablo 4: Ortalama hane halkı büyüklükleri, 2011

	Kadın aile reisleri	Erkek aile reisleri
65 yaş altı	2,9	4,1
65 ve 65 yaş üstü	2	2,9
Tüm yaş grupları	2,6	3,9

Kaynak: 2011 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Tablo 5: Çocuk sayısına göre hane reislerinin dağılımı (2011)

Kadın aile reisleri				
Çocuk Sayısı	65 yaştan küçük		65 ve 65 yaş üzeri	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
0	1.317	65,4	865	88,5
1	391	19,4	59	6,1
2	206	10,2	37	3,8
3+	100	4,9	15	1,6
Toplam kadın hane reisi sayısı	2.014	100	977	100
Erkek aile reisleri				
Çocuk Sayısı	65 yaştan küçük		65 ve 65 yaş üzeri	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
0	5.670	39	1.689	85,83
1	4.017	27,33	123	6,26
2	3.232	21,99	86	4,36
3+	1.780	12	70	3,55
Toplam erkek hane reisi sayısı	14.699	100	1.968	100,00

Kaynak: 2011 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Genç aile reisi kadınların dörtte biri ücretli çalışıyor

Tablo 6'de aile reisi olan kadınların işgücü durumları verilmektedir. Daha önceki tablolarla uyumlu olarak bu tabloda da 65 yaş altı ve üzeri kadınların durumu ayrı ayrı incelenmektedir. 65 yaş altında işgücüne katılan (çalışan ya da iş arayan) kadınların oranı yüzde 36,3'e yükselmektedir. Yine de hane reisi olan kadınların neredeyse yarısının ev işleriyle uğraşıyor olması dikkat çekicidir. 65 yaş üzerindeki aile reisi olan kadınların büyük kısmının emekli ya da yaşlı olduğu ancak üçte birinin hala ev işleri ve bakımla uğraştığı görülmektedir.

Tablo 6: Hane reisi kadınların işgücü durumu, 2011

	Tüm yaş grupları	65 yaş altı	65 yaş ve üzeri
Ücretli veya yevmiyeli	17.4	25.3	1.4
İşveren/kendi hesabına	6.6	8.6	2.5
İş arıyor	1.6	2.4	
Çırac/stajyer, eğitim öğretime devam ediyor	1.1	1.7	
Emekli, erken emekli veya işten ayrılmış	10.1	9.5	11.4
Yaşlı, engelli veya çalışamaz halde	19.0	4.1	49.6
Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb. kişilerin bakımı ile meşgul	43.7	48.3	34.3
Diğer faal olmayan	0.4	0.2	0.9

Kaynak : 2011 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

İstihdamda olan kadın hane reislerinin ağırlıklı olarak tarım dışı sektörlerde, ücretli / maaşlı istihdam edildiği göze çarpmaktadır. İşveren ya da kendi hesabına çalışan kadınların oranı ise yüzde 15'in üzerindedir. Diğer taraftan, beklendiği gibi tarım sektöründe kadınlar ağırlıklı olarak kendi hesabına, ücretsiz aile işçisi ya da yevmiyeli çalışmaktadır.

Tablo 7: Hane reisi kadınların istihdam durumları, 2011

İstihdam durumu	Tarım dışı sektörler		Tarım sektörü	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
Ücretli, maaşlı	412	74,7	0,9	0,6
Yevmiyeli	38	7	31	18,5
İşveren	14	2,6	0,7	0,4
Kendi hesabına	81	14,8	115	68,2
Ücretsiz aile işçisi	4,5	0,8	20	12,3
Toplam çalışan kadın hane reisi kadın	552	100	169	100

Kaynak : 2011 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Doğu - Batı farklılaşması

Tablo 8'da kadın ve erkek hane reislerinin dağılımı bölgesel kırılımda verilmektedir. Türkiye genelinde hanelerin yüzde 15,2'sinin reisi kadın olduğunu belirtmiştik. En yüksek kadın hane reisi oranına sahip iki bölge Akdeniz (yüzde 17,5) ve Ege'dir (yüzde 17,1). En düşük orana sahip iki bölge ise Orta Doğu Anadolu (yüzde 8,7) ile Kuzey Doğu Anadolu'dur (yüzde 10,3). Güney Doğu Anadolu'da kadın hane reisi oranının ülke ortalamasına oldukça yakın ve beklenenin üzerinde olması (yüzde 14,4) dikkat çekicidir. Sosyo ekonomik yapılar itibarıyla Orta Doğu Anadolu ve Kuzey Doğu Anadolu bölgeleri ile yakın benzerlik gösteren bu bölgede kadın hane reisi oranının nispi olarak yüksek çıkması araştırılmaya değer bir konudur.

Tablo 8: Bölgelere göre kadın ve erkek hane reislerinin dağılımı (2011)

Bölgeler	Reisi kadın olan hane sayısı	Reisi erkek olan hane sayısı	Kadın hane reislerinin oranı
İstanbul	599	3.051	16,4
Batı Marmara	169	871	16,3
Ege	498	2.419	17,1
Doğu Marmara	257	1.675	13,3
Batı Anadolu	273	1.661	14,1
Akdeniz	468	2.199	17,5
Orta Anadolu	109	863	11,2
Batı Karadeniz	197	1.067	15,6
Doğu Karadeniz	109	597	15,4
Kuzey Doğu Anadolu	45	393	10,3
Orta Doğu Anadolu	62	649	8,7
Güney Doğu Anadolu	205	1.222	14,4
Toplam hane sayısı	2.991	16.667	15,2

Kaynak: 2011 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Reisi kadın olan her dört haneden biri maddi yoksunluk içerisinde

Bu araştırma notunda yoksulluk doğrudan maddi yoksunlukla eşdeğer kabul edilip, Gelir ve Yaşam Koşulları anketinde beslenme, ısınma ve giyim ile ilgili sorulara olumsuz cevap verenler maddi yoksun olarak kabul edilmiştir.¹ 2011 yılı itibarıyla Türkiye genelinde yaklaşık 15,1 milyon kişi (yüzde 20,8) beslenme, ısınma ve giyim ihtiyaçlarının üçünü de karşılayamamaktadır. Ayrıca maddi yoksunluk ya da yoksulluk ailenin reisinin cinsiyetine göre değişmektedir, verilere göre hane reisi kadın olan hanelerde yoksulluk daha yaygındır.

Aile reisinin kadın olduğu yaklaşık 3 milyon hane içerisinde 771 bin hane (yüzde 25,8) maddi yoksunluk çekmektedir (Tablo 9). Aile reisi erkek olan yaklaşık 13 milyon hanede ise yaklaşık 3 milyon hane (yüzde 17,7) maddi açıdan yoksundur. Veriler maddi yoksunluğun kadınların aile reisi olduğu hanelerde daha sık rastlanır bir sorun olduğuna işaret etmektedir.

Başka bir açıdan değerlendirildiğinde de benzer bir resim ortaya çıkmaktadır. Türkiye genelinde maddi yoksunluk içinde yaşayan 15,1 milyon kişinin 2 milyonu aile reisi kadın olan hanelerde, 13 milyonu ise aile reisi erkek olan hanelerde yaşamaktadır. Diğer bir deyişle, aile reisi kadın olan hanelerde yaşayan bireylerin yüzde 27,2'si, aile reisi erkek olan hanelerde yaşayan bireylerin ise yüzde 20'si yoksulluk içerisinde.

Tablo 9: Erkeklerin ve kadınların aile reisi olduğu durumlarda maddi yoksunluk, 2011 (bin kişi)

	Aile reisi kadın olan	Aile reisi erkek olan
Toplam hane sayısı (bin)	2.991	16.667
Yoksul hane sayısı (bin)	771	2.948
Yoksul hane oranı (%)	25,8	17,7
Toplam kişi sayısı (bin)	7.666	64.710
Yoksul hanede yaşayan kişi sayısı (bin)	2.088	12.993
Yoksul hanede yaşayan kişi oranı (%)	27,2	20

Kaynak: 2011 Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi (TUIK); Betam

İki farklı kadın aile reisi profili

Kısaca özetlemek gerekirse kadın aile reisleri arasında iki farklı profil ön plana çıkmaktadır. Bir grup kadın aile reisi nispeten genç, eğitilmiş, işgücüne katılma ihtimali daha yüksek olan ve genelde tarım dışı sektörlerde ücretli / maaşlı çalışan kadınlardan oluşurken, diğer grup nispeten yaşlı, eğitim düzeyi düşük kadınlardan oluşmaktadır. Her ne kadar farklı sebepleri de olsa her iki grup için de çocuk sayısının nispeten az olduğu görülmektedir. Nispeten yaşlı grupta çocukların kendi hayatlarını başka hanelerde devam ettirdiklerini tahmin etmek zor değildir. Daha genç grupta ise çocuk yetiştirmenin maddi ve manevi maliyetlerinin tek ebeveyn için daha yüksek olması sebebiyle doğurganlığın daha düşük olduğu düşünülebilir.

Her ne kadar farklı profillerden olursa olsun aile reisinin kadın olduğu hanelerde maddi yoksunluğun daha yaygın olduğu dikkat çekmektedir. Beslenme, ısınma ve giyinme ihtiyacı açısından

¹ Gelir ve Yaşam Koşulları Anketinde beslenme, ısınma ve giyim ile ilgili sorular şunlardır: "Her iki günde bir et, tavuk veya balık yiyebiliyor musunuz?", "Evinizi yeterince ısıtabiliyor musunuz?" ve "Eskiyen giysilerinizi yenisiyle değiştirebiliyor musunuz?"

değerlendirildiğinde aile reisi kadın olan her dört haneden birinin ve bu hanelerde yaşayanların yüzde 27,2'sinin maddi yoksunluk içerisinde yaşadığı görülmektedir. Bu oranlar aile reisinin erkek olduğu hanelerde daha düşüktür.

Gerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerek bu hanelerde yetişen çocukların fırsat eşitliğine sahip olması açısından kadın aile reislerinin görece durumlarının düzeltilmesini amaçlayan politikalar önemlidir. Bu bağlamda tasarlanacak politikaların kadınların işgücü bağlılıklarını kuvvetlendirmeye yönelik bileşenler içermesi elzemdir.